

TEMELJNI POJMOVI DODIRNOGA JEZIKOSLOVLJA

Velimir Piškorec*
Filozofski fakultet, Zagreb

U radu se raspravlja o temeljnim pojmovima dodirnoga jezikoslovlja: dvojezičnosti i višejezičnosti, jezičnom dodiru, posljedicama jezičnih dodira, te interferenciji i integraciji. Tematizira se i odnos dodirnoga jezikoslovlja kao širega, interdisciplinarnoga područja i kontrastivne analize jezika u dodiru kao strukturalističke jezikoslovne metode. Usporedbom nazivlja karakterističnoga za pojedine dodirne jezikoslovce ilustrira se činjenica terminološke neujednačenosti te upućuje na mogućnost usustavljanja nazivlja dodirnoga jezikoslovlja. U skladu s terminološkim naputcima za hrvatski standardni jezik (Mihaljević, 1993) u radu se pledira i za uporabu nazivka „dodirno jezikoslovlje” uz već postojeće nazivke „teorija jezika u kontaktu” i „kontaktna lingvistika”. U zaključnome dijelu rada ističe se činjenica kako je interdisciplinarnost nužno obilježje dodirnojezikoslovnih istraživanja.

Ključne riječi: jezici u kontaktu, dvojezičnost, kontrastivna analiza, interferencija, integracija

■ DVOJEZIČNOST I VIŠEJEZIČNOST

U svakodnevnoj jezičnoj uporabi dvojezičnom se naziva osoba koja „uz svoj materinski govori jednako dobro još jedan jezik”, a dvojezičnost je pak „osobina onoga koji je dvojezičan” (Anić, 1994:170). Pridjev *dvojezičan* označava i ono što je „na dva jezika” (Anić, 1994:170). Njemački i engleski ekvivalenti pridjeva *dvojezičan* istoga su semantičkoga opsega: *zweisprachig* ‘in zwei Sprachen abgefaßt; mit zwei Sprachen, zwei Sprachen zugleich lernend’ (Wahrig, 1986:1489); *bilingual* – ‘1. Bilingual means involving or using two languages; 2. Someone who is bilingual is able to speak two languages fluently’ (Collins, 1994:130). Uz natuknicu *dvojezičan* Anić upućuje na natuknicu *bilingvizam* u značenju ‘redovno upotrebljavanje dvaju različitih jezika u govornoj praksi pojedinca ili zajednice; dvojezičnost’ (Anić 1994: 42). I Wahrig bilježi riječi *Bilingualismus* ‘Zweisprachigkeit’ te *bilingual* i

bilinguistisch ‘zweisprachig’ (Wahrig, 1986:273). Klaić (1980:172) će pak *bilingvizam* odrediti kao ‘govorenje dvama jezicima, obično u pograničnim područjima; dvojezičnost’, navodeći kao istoznačnicu i izraz *bilingvitet*. Izraz *bilingval* označava čovjeka koji ‘podjednako dobro vlada sa dva jezika’. U našem radu rabićemo izraze *dvojezičnost* i *dvojezični govornik/govornici*.

Za jezikoslovno područje koje proučava *jezične dodire* uobičajio se u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi izraz *teorija jezika u kontaktu*, a prema naslovu knjige Rudolfa Filipovića *Teorija jezika u kontaktu* (1986). Rabe se i nazivci *lingvistika jezičnih dodira* i *kontaktna lingvistika* (potonjim izrazom naslovljen je jedan kolegij na poslijediplomskom studiju lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu). Iz prva dva izraza nije moguće izvesti odgovarajući pridjev, a pridjev iz trećega glasi *kontaktnolingvistički*, što je izgovorno složena riječ. Imajući na umu hrvatsku terminološku tradiciju i suvremene ortolingvističke naputke za nazivlje (Mihaljević,

* Velimir Piškorec, Filozofski fakultet, Odsjek za germanistiku, I. Lučića 3, 10000 Zagreb; telefon: (01) 6002353; fax: (01) 6156879; e-mail: vpiskor@ffzg.hr

1993: 120–125) u ovom ćemo radu rabiti i izraze *dodirna lingvistika* te *dodirno jezikoslovlje* kao istoznačnice za već postojeće nazive (njem. *Sprachkontaktforschung*, engl. *contact linguistics*).

U klasičnome djelu dodirnoga jezikoslovlja *Languages in Contact* Weinreich (1953:1) dvojezičnima smatra osobe koje su u stanju naizmjenice se služiti dvama jezicima. No, u teoriji jezičnih dodira dvojezičnost se može odrediti vrlo široko: ona se istodobno može odnositi na sposobnost proizvodnje smislenoga iskaza na stranome jeziku kao i na puko razumijevanje kojega stranoga jezika (Schottmann, 1977: 13).

Postignuta razina jezičnoga znanja u drugome jeziku, odnosno jezična kompetencija dvojezičnih osoba pridružena sustavu drugoga jezika, može varirati, baš kao i kompetencija za pojedine jezične razine. Drugi jezik usvojen nevođeno, tj. jezičnim interakcijama izvan školskoga konteksta (njem. *ungesteuerter Spracherwerb*), općenito pokazuje drugačiji kompetencijski profil od jezika naučenoga na nastavi stranoga jezika. Ovisno o glotodidaktičkim metodama, motivaciji i nastavnim uvjetima, jezične kompetencije stečene u školi mogu se značajno razlikovati u profilu (u nekih učenika izraženija je govorna kompetencija, u drugih situativna, u trećih pak pismeno-književna) (Wildgen, 1988: 6).

U tradicionalnim istraživanjima dvojezičnosti, koja se oslanjaju na strukturalistički pojam jezičnoga znaka, postavljena je hipoteza prema kojoj postoje načelno dva tipa *dvojezičnosti*: *koordinirana dvojezičnost*, kod koje se oba jezika uče u različitim razdobljima i okolinama te koriste u drugačijim situacijama, i *kompaktna dvojezičnost*, pri kojoj se područja učenja i primjena uvelike preklapaju (Wildgen, 1988: 20). U sklopu ove hipoteze pretpostavlja se da pri koordiniranoj dvojezičnosti govornik interpretira dva različita znaka, dok je kod kompaktne dvojezičnosti riječ o složenoj znaku s jednim označenim i dvama označiteljima. U nekih se autora uz ova dva tipa dvojezičnosti navodi i treći tip – *subordinirana*

dvojezičnost. Taj tip dvojezičnosti pojavljuje se kada se novi jezik uči s pomoću kojega drugoga (tzv. neizravnim metodom). U tom slučaju referenti znakova u jeziku koji se uči ne bi bili stvarni označenici, nego znakovi već poznatoga jezika (Weinreich, 1953: 10). Kompaktna dvojezičnost, kod koje dva jezika u dvojezične osobe nisu strogo odvojena, smatra se pretpostavkom jezičnoga dodira (Schottmann, 1977: 13).

JEZIČNI DODIR

Dvojezičnost i višejezičnost odredili smo kao svojstvo pojedinaca i skupina da su u stanju naizmjenično rabiti dva ili više jezika. Ako pri razmatranju te pojave – uporabe dvaju ili više jezika od strane pojedinaca ili skupina – pozornost usmjerimo na jezik, možemo reći da su jezici o kojima je riječ u međusobnom dodiru. Stoga su govornici mjesto zbivanja jezičnoga dodira (Weinreich, 1953: 1).

Dvojezičnost i jezični dodir nazivi su u kojima se odražavaju različiti aspekti složene pojave koja se sastoji u tome da pojedinac ili skupina rabi dva ili više od dva jezika.

Ako u određenom prostoru i vremenu više osoba ima sličnu jezičnu kompetenciju u smislu naizmjenične porabe dvaju ili više jezika, određeni jezični dodir nadilazi razinu pojedinoga govornika i može se smatrati kolektivnom pojavom. Stoga je u metodološkom smislu potrebno razlikovati između individualne i kolektivne razine jezičnoga dodira. Ovo razlikovanje podudarno je razlikovanju između psiholingvističke i sociolingvističke perspektive u proučavanju jezika.

Individualna razina jezičnoga dodira proučava se u sklopu psiholingvistike kao interdisciplinarnoga područja kojega su predmet sve akcionalne i procesualne strane govora, razumijevanja i usvajanja jezika. Iako se ova disciplina pod tim imenom počela razvijati 50-ih godina 20. stoljeća, psihološki motivirana istraživanja jezične djelatnosti imaju tradiciju još s kraja 18. stoljeća (Knobloch, 1993: 492–493).

Kolektivna razina jezičnoga dodira istražuje se pak u sklopu sociolingvistike, interdisciplinarnoga područja koje se bavi odnosima između jezika i društva. S obzirom na složenost tih odnosa i poteškoće pri razgraničavanju aspekata jezika koji nisu društvene naravi, sociolingvistika obuhvaća brojna pitanja, teorijske postavke i metode. Ammon (1993: 563–565) u enciklopedijskoj natuknici *Metzlerova* lingvističkoga leksikona navodi čak dvadeset sociolingvističkih potpodručja. To su: 1. socijalna dijalektologija, 2. jezična kultura, 3. kulturno-antropološka istraživanja jezika i etnolingvistika, 4. kontaktna lingvistika, 5. istraživanje jezičnih prepreka, 6. sociologija dijalekata (obuhvaća i pitanje odnosa dijalekata i standarda u školskom sustavu), 7. pidžinologija i kreolistika, 8. varijacijska lingvistika, 9. feministička lingvistika, 10. jezične manjine, 11. teorija govornih činova i konverzijska analiza, 12. istraživanja komunikativne kompetencije i etnografija govora, 13. istraživanje stajališta o jezičnim varijantama, 14. istraživanje višejezičnosti, 15. tipologija jezičnih zajednica, 16. komunikacija u ustanovama, 17. ideološki aspekti jezika i jezična politika, 18. istraživanje očuvanja, „smrti“ i „oživljavanja“ jezika, 19. standardologija i jezično planiranje, 20. međunarodni i planski jezici, interlingvistika.

U novijoj teoriji jezika u dodiru ističe se procesualni karakter jezika koji se više ne poima kao objekt, nego kao dispozicija za jezično djelovanje, sredstvo kognitivne prilagodbe i oblik društvene koordinacije (Clyne, 1975:1). Ovakvim pristupom obogaćen je raspon mogućnosti za istraživanje jezičnoga dodira. Tako se u jednom modelu jezičnoga dodira, koji se temelji na jezičnoj procesualnosti, tradicionalni strukturalistički jezični sustav (*langue*) smješta u mrežu individualnih i situativnih varijabli, u sklopu koje se pak naziru općenitiji socijalnopsihološki i sociolingvistički obrasci (Wildgen, 1988: 3–7). U skladu s takvim pristupom kontaktna je lingvistika područje interakcije humanističkih i društvenih znanosti u kojima određena uloga pripada makrogeografskim i makrokulturološkim strukturama, ali također indi-

vidualnopsihološkim i mikrofiziološkim procesima (Wildgen, 1988: 21).

Polazeći od makropodručja prema mikropodručju Bechert i Wildgen (1991: 20–54) navode sljedeće metode dodirne lingvistike: metode jezične geografije (jezični atlas, arealna tipologija, dijalektometrija), makrosociološke metode, etnografske metode, sociolingvističke metode, jezičnobiografsku metodu, socijalnopsihološka istraživanja višejezičnosti i jezičnoga dodira, psiholingvistička istraživanja o dvojezičnim govornicima (usvajanje dvojezičnosti u jezičnom dodiru, mjerenje neuralne organizacije višejezičnosti).

Interdisciplinarni pristup u proučavanju jezika kao procesa uključuje u posljednja tri desetljeća i recepciju ekoloških paradigmi, rezultirajući pojavom ekolingvistike (Fill, 1993). U uvodu u knjigu *Einführung in die Ökoluinguistik* Fill (1993:4) navodi da se područje ekolingvistike, baš kao i ono ekologije, ne može precizno definirati, pa daje približnu definiciju: „Ekolingvistika je grana jezikoslovlja koja uzima u obzir aspekt međudjelovanja, bilo između pojedinih jezika, govornika i skupina govornika ili pak između jezika i svijeta, a koja se u interesu raznolikosti pojava i veza zalaže za očuvanje malih fenomena.“ (prev. V. P.). Tako je ekolingvistika skup lingvističkih pristupa koji obuhvaća ekologiju jezika, etolingvistiku, probleme jezika i sukoba, jezika i skupina, te međudjelovanja jezika, čovjeka, životinja i biljaka. U sklopu ekolingvistike posebno mjesto pripada etolingvistici: „Etolingvistika u prvom redu proučava ulogu jezika u reguliranju (mirnoga) suživota u različitim kulturama i postavlja hipoteze o nastanku jezika kao snažnoga čimbenika tvorbe zajednice. Pritom je u prvom planu pitanje međudjelovanja između nastanka jezičnih običaja pri promicanju i reguliranju suživota te promjene 'ostalnih' vrsta ponašanja.“ (Fill, 1993: 53; prev. V. P.)

Procesualnost jezičnih dodira središnje je pitanje ekologije jezika, što ju je definirao Einar Haugen (1972) u članku *The Ecology of Language*, uočivši paralelu između života biljaka i životinja u prirodnom okolišu i života

jezika u društvenom ili psihološkom „okolišu“. Ekologija jezika je „proučavanje interakcija između kojega jezika i njegova okoliša“ (Haugen, 1972: 325), koje ima svoju psihološku i sociološku komponentu. Psihološka se komponenta odnosi na dvojezične i višejezične govornike u kojih su odgovarajući jezici u dodiru, utječu jedni na druge ili se međusobno potiskuju. Sociološka sastavnica ekologije jezika, koja se ne može strogo odvojiti od psihološke, obuhvaća pak procese jezičnih međutjecaja i potiskivanja u različitim jezičnim zajednicama.

■ POSLJEDICE JEZIČNIH DODIRA

Polazeći od činjenice da jezični dodir ostavlja tragove u jezicima koji u njemu sudjeluju te da se na temelju tih tragova mogu postići spoznaje o procesu jezičnoga dodira, Bechert i Wildgen (1991:57–103) predlažu tri razine realizacije jezičnih dodira:

I. Razina govora, odnosno jezične porabe (*parole*) obuhvaća aktualne posljedice u samoj situaciji jezičnoga dodira: spontane prilagodbe, transfere, miješanja. Te se pojave javljaju pri kodnome preključivanju (engl. *code-switching*, njem. *Codewechsel*) i u govoru stranaca (eng. *foreigner talk*, njem. *Ausländerregister*).

II. Razina jezika, odnosno jezičnoga sustava (*langue*) odnosi se na sinkronijsku dijagnozu i dijakronijsku analizu pojedinih tragova jezičnoga dodira u kojem jezičnom sustavu. Ovdje se ponajprije misli na posuđenice u leksičkom području, ali i u drugim područjima jezičnoga sustava.

III. Razina jezičnoga razvitka (njem. *Sprachentwicklung*) podrazumijeva dijakronijski razvitak čitavih jezičnih sustava koji su u intenzivnom dodiru s drugim jezičnim sustavima, pri čemu se može uočiti vremenski distribuirani utjecaj jezičnoga dodira i njegov utjecaj na jezike u dodiru, pa i u kasnijim fazama.

Da bismo ilustrirali raznolikost načina na koje su pojedini autori opisivali i klasificirali posljedice jezičnih dodira, pokušat ćemo izvesti kratak selektivan ekskurs u povijest kontaktolingvističkoga nazivlja.

Opisujući posljedice jezičnoga dodira tradicionalno je jezikoslovlje rabilo nazivke *jezično miješanje* (njem. *Sprachmischung*) i *miješani jezici* (njem. *Mischsprachen*). Tako je tome, primjerice, u klasičnom djelu mladogramatičara Hermanna Paula *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880/1975/: 390–403), gdje 22. poglavlje nosi naslov „Sprachmischung“. Međutim, zbog neželjenih konotacija tih pojmova, suvremeno je dodirno jezikoslovlje napustilo te nazivke (Oksaar, 1984: 844–845).

Kasnih četrdesetih godina 20. stoljeća radovima Wenera Betza o latinsko-njemačkom jezičnom dodiru u njemačkom su se jezičnom području etablirali izrazi *Lehngut* ‘posuđeno blago’ i *Lehnwortschatz* ‘posuđeni rječnik/vokabular’. Na taj način tematizirana je samo razina jezičnoga sustava, ali ne i jezične porabe (Schottmann, 1977: 16). Iako je doživjela brojne pokušaje modifikacije, Betzova klasifikacija posuđenica smatra se standardnom u njemačkome jezikoslovlju, pa se, primjerice, kao takva tumači i pod natuknicom „Lehngut“ u recentnom izdanju *Metzlerova* jezikoslovnog leksikona (Bergmann, 1993: 357). Pedesetih godina Haugen je rabio nadređeni pojam *borrowing* ‘posuđivanje’ usprkos neželjenim konotacijama koje sugeriraju puko mehaničko dodavanje inojezičnih jedinica kojemu jeziku. No, ovu kritiku opovrgava strukturalističko shvaćanje jezika, jer svaki novi element u jezičnome sustavu svojim umrežavanjem u paradigmatike i sinatagmatike obrasce toga sustava rezultira promjenom čitavoga sustava (Schottmann, 1977: 14).

Pojam *interferencije*, što su ga već prije rabili neki predstavnici Praške škole i koji je već postojao u jeziku psihologije, definitivno je u jezikoslovni diskurs uveo Weinreich pedesetih godina (usp. Clyne, 1975: 16; Schottmann, 1977: 16):

„U govoru je interferencija nalik pijesku što ga nosi riječna struja; u jeziku je ona sedimentirani pijesak nataložen na dnu jezera. Treba razlikovati dvije faze interferencije. U govoru se ona događa uvijek iznova u iskazima dvojezičnih

govornika kao rezultat njihova osobnoga znanja drugoga jezika. U jeziku pak nalazimo pojave interferencije koje su se zbog čestoga ponavljanja u govoru dvojezičnih osoba uobičajile i ustalile. Njihova poraba više ne ovisi o dvojezičnosti. Kada govornik jezika X koristi oblik stranoga podrijetla ne kao trenutačnu posuđenicu iz jezika Y, nego zato što ju je čuo od drugih ljudi u iskazima jezika X, onda se taj posuđeni element s deskriptivnoga stajališta može smatrati dijelom jezika X.“ (Weinreich, 1953: 11; prev. V. P.)

Oslanjajući se na Haugenovo razlikovanje između *interferencije* i *integracije*, Schottmann (1977:16) kritizira Weinreichovu podjelu na *interferenciju u govoru* (eng. *interference in speech*) i *interferenciju u jeziku* (eng. *interference in language*) zauzimajući se za uporabu nazivka *interferencija* samo za *interferenciju u govoru*, a umjesto Weinreichove *interferencije*

u jeziku predlaže Haugenov termin *integracija*.

Clyne (1975:16) pak razlikuje između *interferencije* (kod Weinreicha: *interferencija u govoru*) i *transferencije* (kod Weinreicha: *interferencija u jeziku*).

U Wenera (1981: 219) se kao nadređeni pojam za posljedice jezičnoga dodira rabi Haugenov pojam *posuđivanje* (njem. *Entlehnung*) kako bi se opisao svaki način preuzimanja elemenata iz jednoga jezika u drugi. Werner smatra svrhovitim razlikovati između procesa, *posuđivanja*, i rezultata procesa – *posuđenoga elementa* (njem. *entlehntes Element*). Ovisno o tome je li dvojezični govornik u svome iskazu upotrijebio posuđeni element svjesno ili nesvjesno, Werner predlaže razlikovanje između *transferencije* i *interferencije*, a termin *integracija* zadržava za opisivanje pojave posuđivanja na razini jezičnoga sustava.

Ova razmatranja o neujednačenosti terminoloških opisa procesa jezičnoga posuđivanja mogu se prikazati u sljedećoj tablici (svi nazivi navode se u hrvatskom prijevodu):

Tablica 1 – Terminološka neujednačenost kategorizacije pojava jezičnoga dodira

Autor	Naziv	Govor (<i>parole</i>)	Jezik (<i>langue</i>)
Weinreich (1953)	interferencija	interferencija u govoru	interferencija u jeziku
Haugen (1972)	posuđivanje	interferencija	integracija
Clyne (1975)	-----	interferencija	transferencija
Werner (1981)	posuđivanje	interferencija (nesvjesna); transferencija (svjesna)	integracija

■ INTERFERENCIJA I INTEGRACIJA

Pojava da kompaktno dvojezični govornici u jezičnoj porabi zbog poznavanja dvaju ili više jezika odstupaju od norme jednoga ili drugoga jezika, naziva se jezična interferencija (Weinreich 1953: 1). „Pod sinkronijskom normom kojega jezika podrazumijeva se društveno sankcionirano stanje tog jezika u sklo-

pu tom jeziku svojstvene fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke sustavnosti. Budući da je to stanje vremenski, prostorno i društveno uvijek tek razmjerno čvrsto, kodificirana je norma s lingvističkoga gledišta uvijek više-manje idealizirana, pa se unutar norme uvijek mora pretpostaviti dinamičan odnos konstanti i varijabli.“ (Juhász, 1977:4; prev. V. P.) U načelu, odstupanje od norme može biti dvojako:

I. kada dvojezični govornici elemente iz drugoga jezika preuzimaju u svoje iskaze na jeziku što su ga usvojili kao prvi jezik;

II. kada dvojezični govornici pri usvajanju sustava drugoga jezika u iskazima na tom jeziku odstupaju od norme drugoga jezika zbog svoje kompetencije pridružene sustavu prvoga jezika (kao pri učenju stranoga jezika).

Usmjeri li se pozornost pri opisu ove pojave s govornika na njezinu sistemskolingvističku komponentu, interferencija se može definirati ovako:

“Utječe li jedan jezik na porabu drugoga tako da se krši norma potonjega jezika, riječ je o interferenciji.” (Juhász, 1977: 3; prev. V. P.)

Ako se odstupa od norme kojega jezika, zato što njegovi govornici poznaju neki drugi strani jezik i društveno sankcioniraju, nužno se mijenja i sam sustav prvoga jezika. Nakon što je društveno sankcionirano, prvotno odstupanje od jezične norme u trenutku A može postati elementom toga jezičnoga sustava u trenutku B. U tom slučaju riječ je o pojavi koja se naziva *integracijom*. U vrlo iscrpnoj raspravi o terminološkoj zbrci u dodirnom jezikoslovlju Schottmann (1977:16–17) podupire Haugenovo razlikovanje između *interferencije* i *integracije*, utemeljeno na de Saussureovoj opreci između *jezične porabe* i *jezičnoga sustava*. Weinreichovu pak opreku između *interferencije u govoru* i *interferencije u jeziku* Schottmann kritizira.

Dakle, svaka je *interferencija* pojava u sklopu govora (*parole*), a svaka *integracija* pojava u sklopu jezika (*langue*) (Juhász, 1977:3). Interferirajućem elementu koji se pojavljuje u mnogim iskazima govornika pojedinoga jezika, tj. u govoru (*parole*), potrebno je određeno vrijeme da bi se ustalio i postao elementom jezičnoga sustava, tj. *integriranim* elementom jezičnoga sustava. Budući da se u pravilu razdoblje stabilizacije ne može precizno odrediti, Filipović (1985:55–57) predlaže razlikovanje između primarnih i sekundarnih promjena kroz

koje prolazi posuđeni element tijekom razdoblja ustaljivanja u jezičnom sustavu. Opreku *primarno – sekundarno*, koja bi odgovarala opreci *jezični iskaz s pojavom interferencije – jezični iskaz s pojavom integracije*, Filipović rabi i u kronološkom i u kvalitativnom smislu. Rezultat toga je često terminološka nepreciznost jer se kronološki kriterij ne podudara uvijek s kvalitativnim. Tako se, primjerice, fonološka adaptacija posuđenica ubraja u primarne, a distribucija fonema u sekundarne promjene. Iako je kvalitativni kriterij tih pridruživanja uvjerljiv, kronološki se kriterij može dovesti u pitanje. Naime, teško je, a možda i nemoguće utvrditi provode li se ti prilagodbeni postupci kronološki linearno ili simultano.

Potpuna integracija posuđenoga jezičnoga elementa moguća je ako je on društveno sankcioniran na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Umjesto složenoga nazivka *morfološka i sintaktička razina* neki autori, primjerice Wildgen (1988), rabe nazivak *sintagmatska razina*.

U dodirnome jezikoslovlju nema jedinstvenoga stajališta o broju jezičnih razina za koje bi trebalo postulirati opise interferencije i integracije. Takvo epistemološko nejedinstvo rezultat je pak nejedinstva oko razgraničavanja između morfologije i sintakse, rječnika i gramatike ili pak nemogućnosti jednoznačnoga određivanja pojma *riječi* (Schottmann, 1977: 15). Broj razina varira od dvije, kao kod Haugena (fonematika i morfematika), do desetak, kao u Clynea. Prema Clyneu (1975: 16–18) transferencija može biti morfematska, morfološka, fonematska, fonska, prozodijska, tonematska, sintaktička, leksikosintaktička, tipematska, grafematska i leksikografematska.

U većini pokušaja određivanja opisa jezičnoga posuđivanja riječ je o taksativnom nabrajanju razina, bez prevelike sustavnosti (Schottmann, 1977:15). Najpopularnija je i nistraženija leksička razina, jer su na njoj posljedice posuđivanja vrlo frekventne i relativno lako uočljive i laicima. Međutim, pri opisu posuđenica metodološki je nužno oštro razgraničiti pojedine razine opisa jezičnih razina kao

relativno samostalnih modula i razina opisa posuđenica koji korespondiraju s tim modulima. Tako rasprava o interferencijama na fonološkoj razini pripada drugoj vrsti diskursa nego ona o opisu fonološke razine posuđenica. Dakako, kontrastivno utvrdive fonološke interferencije znatno se reflektiraju na fonološkoj razini opisa posuđenice.

Weinreich (1953:29), primjerice, razlikuje između morfema i relacija te stupnja vezanosti morfema i obvezanosti kategorija, odvajajući tako gramatiku od leksikona.

Prema Filipoviću (1985:53) opis procesa i posljedica jezičnoga posuđivanja obuhvaća fonološku, morfološku, semantičku, leksičku, sintaktičku i stilističku razinu. Iako Filipovičeva monografija nosi naslov *Teorija jezika u kontaktu* (1986), velik dio teksta obuhvaća zapravo raspravu mogućnosti opisa posuđenica, tj. tematizira različite podaspekte posuđenih elemenata na leksičkoj razini jezika. Detaljno se opisuju fonološka (str. 68–115), morfološka (str. 116–151) i semantička razina (str. 153–181). Leksička se razina navodi, ali se ne objašnjava, dok se analiza posuđenica na stilističkoj razini tek kratko naznačuje, a „spomenuti primjeri upotrebe posuđenica i izraza samo su pokušaj da se uvede analiza stilističkog aspekta jezičnog posuđivanja“ (str. 189).

U radu o sistemskolingvističkim aspektima integracije posuđenih leksičkih jedinica Werner (1981) razlikuje tri razine: glasovno-grafičku, sintagmatsku i semantičku i navodi kako se posuđenome elementu može pridružiti željena simbolička, simptomatska i/ili signalna funkcija. Ove funkcije definirao je Bühler (1934) u sklopu svog modela komunikacije koji obuhvaća poruku, pošiljatelja, primatelja i izvanjezičnu realnost. Simbolička funkcija (njem. *Darstellungsfunktion*) jezika jest odnos između poruke i izvanjezične realnosti, simptomatska funkcija (*Ausdrucksfunktion*) podrazumijeva odnos između pošiljatelja i poruke, a signalna funkcija (*Appellfunktion*) odnos između primatelja i poruke. Wernerovo pridruživanje odgovaralo bi u načelu stilističkoj razini opisa procesa jezičnoga posuđivanja.

■ DODIRNO JEZIKOSLOVLJE I KONTRASTIVNA ANALIZA

Činjenica da svaki čovjek kao dijete može usvojiti bilo koji jezik dokaz je o izomorfnosti određenoga modela jezične sposobnosti, koji je doduše teško opisati, no koji latentno postoji za sve prirodne jezike (Juhász, 1977:6). Ta izomorfnost omogućuje kontrastivnoj lingvistici da opiše i istraži podudarnosti i razlike između različitih jezičnih sustava. Odnosi podudarnosti i razlika – dakle sličnosti – između jezika i kultura načelno se ne mogu kvantificirati, no upravo oni omogućuju jezične dodire. Pri istraživanjima pojava interferencije nužno se tematizira odnos podrudarnosti i razlika, pri čemu ova kategorija ima drugačiju vrijednost u dodirnom jezikoslovlju nego pri sinkronijskom kontrastiranju jezika. U sinkronijskoj kontrastivnoj analizi odnos podudarnosti i razlika konstantan je i konvergentan, dok je pri istraživanjima interferencije taj odnos varijabilan i divergentan (Juhász, 1977: 6).

Kao pretpostavka analize interferencija postulira se cjelovit i iscrpan opis interferirajućih jezičnih sustava na fonološkoj, gramatičkoj i leksičkoj razini (Weinreich, 1953:16–17). Na nekim razinama jezičnoga sustava, primjerice na glasovnoj, potencijalne su interferencije gotovo predvidljive, dok je na drugim razinama – kao što su semantička ili leksička – interferencije vrlo teško ili gotovo nemoguće predvidjeti (Juhász, 1977:6). Dakako, ta se pojava može objasniti činjenicom da pojedini oblici utjecaja dvojezičnosti na iskaze pojedinih govornika ne ovise samo o mnogobrojnim unutarjezičnim, nego također o izvanjezičnim čimbenicima (Weinreich, 1953:17).

■ ZAKLJUČNE NAPOMENE

Znanstveno proučavanje jezika ne smije se ograničiti na istraživanje jezika kao pukoga, zatvorenoga apstraktnoga sustava. Ljudski jezik nije tek najvažnije sredstvo priopćavanja misli i osjećaja, nego je u isti mah sredstvo ljudskoga djelovanja, sredstvo društvene i zemljo-

pisne identifikacije te pomagalo pri kognitivnom razvitku (Clyne, 1975:1).

Sve ove dimenzije jezika kao pojave važne su i pri jezičnim dodirima. Već je Weinreich (1953:4) upozorio istraživače jezičnih dodira na činjenicu da pri postavljanju hipoteza i razvijanju teorija moraju uzeti u obzir društveno-kulturološki okvir jezičnoga dodira kako njihova istraživanja ne bi ostala lebdjeti u zraku.

Predmet istraživanja dodirnoga jezikoslovlja čine pojave kao što su jezični dodiri i sukobi, dvojezičnost i višejezičnost, prevođenje, usvajanje drugoga jezika, jezična interferencija (Filipović, 1985:15).

Proteklih desetljeća dodirno se jezikoslovlje razvilo u opsežno interdisciplinarno područje u središtu kojega kao predmet proučavanja nisu samo apstraktni jezični sustavi u dodiru. Dapače, riječ je o disciplini u kojoj svoje mjesto nalaze psiholingvistički i sociolingvistički, antropološki, kulturno-povijesni, (jezično) politički, pedagoški, komunikološki i književnoznanstveni pristupi i metode. Dodirno se jezikoslovlje na taj način iskazuje kao „važan integrator između jezične i kulturne povijesti, jezične i književne povijesti te rezultate i procesne povijesti“ (Oksaar 1984: 853).

REFERENCIJE

- Ammon, U. (1993). "Soziolinguistik". *Metzler-Lexikon-Sprache*, hg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Metzler, 563–565.
- Anić, V. (1994). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Drugo, dopunjeno izdanje. Zagreb: Novi liber.
- Bechert, J., Wildgen W. (1991). *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bergmann, R. (1993). "Lehngut". *Metzler-Lexikon-Sprache*, hg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Metzler, 357.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena.
- Clyne, M. (1975). *Forschungsbericht Sprachkontakt*. Scriptor Verlag VI, 1975.
- *Collins Cobuild English Language Dictionary* (1994), ed. by John Sinclair, London: HarperCollins Publishers
- Filipović, R. (1985). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. Knjiga 59.) Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Fill, A. (1993). *Ökologistik: Eine Einführung*. (Narr Studienbücher) Tübingen: Narr.
- Haugen, E. (1972). "The Ecology of Language". *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press, 325–339.
- Juhász, J. (1977). "Überlegungen zum Stellenwert der Interferenz". Kolb/Lauffer (1977), 1–12.
- Kolb, H., Lauffer H. u. a., Hgg. (1977). *Sprachliche Interferenz. Werner Betz zum 65. Geburtstag*. Brogsitter u. a. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Klaić, B. (1980). *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Prir. Ž. Klaić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980.

- Knobloch, C. (1993). "Psycholinguistik". *Metzler-Lexikon-Sprache*, hg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Metzler, 492–493.
- Mihaljević, M. (1993). *Hrvatsko računalno nazivlje*. (Verbum croaticum. Biblioteka Jezikoslovlje, knj. 6.) Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Oksaar, E. (1984). "Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung". *Sprach-geschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, I. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1.) Hgg. W. Besch, O. Reichmann und S. Sonderegger. Berlin: De Gruyter.
- Paul, H. (1880 /1975^{9/}). *Prinzipien der Sprachgeschichte*. 9., unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer.
- Schottmann, H. (1977). "Die Beschreibung der Interferenz". In: Kolb / Lauffer (1977), 13–35.
- Wahrig, G. (1986). *Deutsches Wörterbuch*. München: Mosaik Verlag. Völlig überarbeitete Neuauflage.
- Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact* (Publications of the Linguistic Circle of New York.) New York.
- Werner, R. (1981). "Systemlinguistische Aspekte der Integration entlehnter lexikalischer Einheiten". *Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und Bewußtseinsstruktur: eine Sammlung von Studien zur sprachlichen Interferenz*. Hg. W. Meid und K. Heller. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 34.) Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 219–235.
- Wildgen, W. (1988). "Darstellung einiger wichtiger Methoden der Kontaktlinguistik". *Studien zum Sprachkontakt*. Hg. K. H. Wagner u. W. Wildgen. (Bremer Linguistisches Kolloquium 1.) Bremen: Universität Bremen.

BASIC TERMS OF CONTACT LINGUISTICS

Summary

This paper discusses the basic notions of contact linguistics: bilingualism and multilingualism, language contact, the consequences of language contacts, and interference and integration. The relationship between contact linguistics as a wider, interdisciplinary field and the contrastive analysis of languages in contact as a structuralist linguistic method is also being considered. A comparison of terms used by various contact linguists reveals a terminological lack of uniformity, but also suggests the possibility of a systematic, uniform contact linguistic terminology. In accordance with terminological guidelines for standard Croatian (Mihaljević, 1993), there is also a suggestion concerning the use of the term „dodirno jezikoslovlje” along with the already existant „kontaktna lingvistika” and „teorija jezika u kontaktu”. The final part of the paper stresses that interdisciplinarity is a crucial feature of all contact linguistic research.

Key words: contact linguistics, bilingualism, contrastive analysis, interference, integration

GRUNDBEGRIFFE DER SPRACHKONTAKTFORSCHUNG

Zusammenfassung

In dieser Arbeit werden folgende Grundbegriffe der Sprachkontaktforschung behandelt: die Zwei- und Mehrsprachigkeit, der Sprachkontakt, die Folgen des Sprachkontaktes, die Interferenz und die Integration. Das Verhältnis zwischen der Sprachkontaktforschung als einem breit angelegten, interdisziplinären Forschungsbereich und der kontrastiven Analyse der Sprachen im Kontakt als einer strukturalistischen sprachwissenschaftlichen Forschungsmethode wird ebenfalls thematisiert. Ein Vergleich der von den verschiedenen Sprachkontaktforschern benutzten Begriffe dient dazu, die terminologische Uneinigkeit auf diesem Forschungsgebiet zu illustrieren und auf die Möglichkeit einer systematischen Erarbeitung der sprachkontaktbezogenen Terminologie hinzuweisen. Im Einklang mit den terminologischen Anweisungen für die kroatische Standardsprache (Mihaljević, 1993) setzt man sich auch für die Verwendung des Begriffs „dodirno jezikoslovlje” ein, und zwar neben den schon vorhandenen Begriffen „teorija jezika u kontaktu” und „kontaktna lingvistika”. Im abschließenden Teil der Arbeit wird hervorgehoben, daß die Interdisziplinarität das notwendige Merkmal jeglicher Sprachkontaktforschung ist.

Schlüsselwörter: Sprachkontaktforschung, Zweisprachigkeit, kontrastiven Analyse, Interferenz, Integration